

**АГРАРНАТА ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА
АГРАРНИЯ ТУРИЗЪМ У НАС
AGRICULTURAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURAL TOURISM IN BULGARIA**

**Иван Килимперов
Ivan Kilimperov**

E-mail: kilimperov@abv.bg

Abstract

Agricultural production is one of the basic economic activities in Bulgarian villages. As a result of the agricultural reforms carried out in Bulgaria, our agriculture has acquired a dual structure – on the one hand, there are a great number of small-scale producers and on the other hand – there are huge rental farms and cooperatives.

All this has an adverse effect on the economic performance of the activity – small farms operate at increased production costs, their access to the market and EU funds is limited. Reforms are needed in terms of both the organization of these farms and agricultural policy of the country in order to encourage the development of agricultural tourism and the improvement of the financial and economic indicators of family farms. This is the purpose of the presentation – to track the changes in the agricultural policy of the country and on this basis to make a constructive suggestion regarding the development of agricultural tourism.

The main idea is to reveal some of the basic issues facing the small and medium-sized family business in agriculture and to track the possibilities of agricultural tourism for their overcoming. The joint development of agriculture and tourism, in turn, is one of the "formulas" for creating sustainable family farms that can be considered part of the toolbox for acquiring sustainable development in rural areas in Bulgaria.

Key words: agricultural policy, agricultural tourism, sustainability, family farms, rural areas.

ВЪВЕДЕНИЕ

Селското стопанство и развитието на аграрния туризъм са неразривно свързани. Последното е в основата на развитието на туризма. Ето защо политиката, свързана с развитието на селското стопанство, влияе и върху развитието на аграрния туризъм.

Основният акцент в настоящата статия не е анализът на промените в общата аграрна политика в България и състоянието на селското стопанство у нас. Той е поставен върху някои от проблемите на селското стопанство,

произтичащи от проведените аграрни реформи (или непроведените такива) и върху възможностите на аграрния туризъм за тяхното преодоляване.

Главната идея е да се изведат някои основни проблеми пред осъществяването и развитието на селскостопанските дейности като основна икономическа активност в българските села и да се установят възможностите на аграрния туризъм за преодоляване на разкритите проблеми. Разбира се, изведените проблеми засягат промените в аграрната политика у нас, които влияят и върху развитието на аграрния туризъм.

Съвместното развитие на селското стопанство и туризма от своя страна е една от „формулите“ за създаване на устойчиви фамилни ферми, които може да се приемат като част от инструментариума за постигане на устойчиво развитие в селските райони у нас. Това определя и обекта на изследването – предимно малките и средни фамилни стопанства.

Проблеми пред развитието на селското стопанство и аграрния туризъм у нас. Възможности за разрешаване

Вследствие на проведените аграрни реформи българското селско стопанство придоби дуална структура. От една страна, бяха сформирани огромни арендни стопанства и кооперации, а, от друга – много на брой дребни производители, повечето от които поддържат полупазарни стопанства. Това е характерно за почти всички сектори на селското стопанство. Често тези стопанства са нелицензирани и реализират продукцията си незаконно. Голямата липса тук са средните селскостопански ферми¹, които са изцяло стокови, но не са крупни производители с възможност за влияние върху пазара.

Причините за това са както субективни, така и обективни, но до голяма степен са взаимодопълващи се. От една страна, липсва желание за развитие. Голяма част от дребните производители са хора в пенсионна възраст или близка до нея, а целта е допълване на доходите чрез ограничено селскостопанско производство.

Друг проблем е влошената икономическа обстановка в страната и в тази връзка лошите резултати от селскостопанските дейности както по отношение на количеството и качеството на произвежданата продукция, така и по отношение на финансовите резултати от производството. Това до голяма степен превръща селското стопанство в непривлекателен отрасъл за по-младите, особено в някои райони на страната, в които възможностите за развитие на селското стопанство са ограничени.

От друга страна – след приемането на страната ни за пълноправен член на ЕС са налице редица условия за изпълнение с цел лицензиране на производството (особено при животновъдните ферми). Често тези условия са непосилни за изпълнение от дребните производители.

¹Разбиранията на автора за средна селскостопанска ферма са, че последната трябва да осигурява постоянна заетост на минимум двама души.

Тук може да се разгледа и едно от значенията на аграрния туризъм – като **алтернативен източник на доходи и форма на диверсификация на производството**. Целта е в случая да се подпомага развитието на аграрния туризъм като инструмент за подобряване на жизнеността и ликвидността на малките стопанства, особено в планинските райони. От една страна, там възможностите за развитие на селското стопанство са ограничени в определени производства, а, от друга – наличието на природен фактор е предпоставка за привличане на повече туристи и удължаване на престоя им във фермата.

Добра идея е развитието на уикенд пакети – „уикенд във фермата”. Може да се приложи и чуждестранният опит – формиране на „селски училища” за децата – да опознаят животните, отглежданите във фермата култури и всички грижи, свързани с тях (т.нар. „ферми с животни за галене”).

За селата без наличие на особени природни елементи може да се развива крайградски туризъм и на базата на френския опит – „селски/екотрапези”. Предлага се хранене във фермата (обикновено обяд), като пригответените ястия са с продукти, произведени във фермата.

Разбира се, във всички случаи не отпада вариантът и за професионални пътувания, при които се проследяват традициите и опитът в определено производство.

От описаната по-горе поляризирана структура се формират и други проблеми. Поради незадоволителната степен на защита и сезонността на родното ни производство голяма част от дребните производители на практика нямат пряк достъп до пазара. От една страна, са високите такси на пазарите на дребно – в различните градове таксата за деня възлиза между 8 и 20 лв. От друга страна – бумът на големи хранителни вериги, които привличат по-голямата част от потенциалните продавачи, въпреки по-ниското качество и нерядко по-високите цени на предлаганите продукти. В тази връзка – само в жк Тракия в гр. Пловдив са локализирани 6 подобни хипермаркета. Проблемът с тях е, че предлаганите на производителите условия и цени са крайно незадоволителни.

За разрешаване на посочения проблем освен съответните законодателни промени, гарантиращи защитата на правата на българските селскостопански производители, може да се използва и развитието на аграрния туризъм. Тук той следва да се разглежда като форма на пазар за селскостопански продукти, снабдявани директно от фермата. Приложим е и германският опит. По време на кампанията по прибирането на продукцията (най-вече при производството на плодове) по основните пътни артерии се поставят указателни табели за локализацията на съответните ферми, където жителите на градовете могат да отидат и собственооръчно да си наберат желаното от тях количество плодове, като получават и съответната отстъпка от цената. В Италия честа практика е в по-малките млечни говедовъдни ферми да се поставят млекомати и автомати за различни видове сирене.

В случая аграрният туризъм може да се разглежда като инструмент за изграждане и утвърждаване на търговската марка на съответната ферма.

Налице е обаче друг проблем, свързан със законодателството и въведените с Наредба № 44 от април 2006 ветеринарномедицински изисквания към животновъдните обекти (Наредба № 44 от 2006) – при отглеждане на повече от една крава, пет овце или кози, пет прасета и т.н. На практика чрез тази наредба се „унищожава“ възможността за отглеждане на до 10 крави например, поради невъзможност за изпълнение на по-голямата част от изискванията. Проблемът в случая е, че не са съобразени българските условия и възможности и на практика тази наредба елиминира възможностите за развитие на дребния и среден бизнес в сферата на млечното говедовъдство. Разбира се, някои от изискванията *не подлежат на коментар и следва да се изпълняват безусловно.*

Частично решение на този проблем може да се търси чрез развитието на агротуризма и посочените по-горе възможности за прилагане на опита на Италия и други страни от ЕС. Следва да се мисли за допускане на определени компромиси с наредбата най-вече по отношение на броя на отглежданите животни и териториалната локализация на обекта, когато се предлагат и агротуристически услуги. В случая – дали ще се отглежда една крава за собствени нужди, или три крави, чието мляко ще се продава – дискомфортът за съседите е еднакъв.

Чрез преосмисляне на правилата и съобразяването им с българските условия може да се прекъсне и една „порочна“ практика. Масово дребните производители на мляко продават продукцията си незаконно. Това крие огромни рискове за потребителите поради занижените хигиенни условия на отглеждане, производство и предлагане на млякото и поради липсата на контрол.

Какви са възможностите, които разкрива аграрният туризъм в конкретния случай? Той може да се разглежда като форма на директен контакт между производителите и потребителите. За тази цел може да се приложи опитът на Италия и Германия. Необходимо е обаче да се съобразят и българските условия. За отделния производител е трудно да постави указателни табели и да рекламира произвежданата от него продукция – без значение дали е с растителен, или с животински произход. За тази цел е необходимо активното участие на неформалните институции по селата и специализация в производството на определен „селски“ продукт, както и неговата реклама, а не на отделната ферма или производител. Това обаче няма как да се осъществи без съдействието на институционалните агенти – кмет и община.

Тази възможност следва да се използва активно, още повече че се предвиждат някои промени в законодателството, някои от които вече са факт – за продажбата на домашно произведено сирене, яйца, домашно приготвени храни в регистрираните къщи за гости и т.н. Въпреки това – отново има неизяснени ситуации, които, разбира се, може да бъдат изяснени в

предстоящите законови промени. Например продажбата на домашно сирене от козе, овче и биволско мляко се предвижда само на 15 пазара за земеделски продукти. По този начин ще се осигурят необходимите условия за съхранение на предлаганите продукти, както и необходимата хигиена. От друга страна, отново не е гарантиран достъпът на дребните и средните производители, особено тези, които ще са отдалечени от тези пазари.

Предвижда се и съществуването на т.нар „мобилни мандри”, които на практика могат да следват стадата и да произвеждат съответните млечни продукти. Това може да се превърне в изключителна атракция за туристите и е гаранция за качеството на продукта. Проблемът отново е достъпът на дребните производители до този пазар.

Би следвало да се предвидят определени компромиси по отношение на *регистрираните дребни и средни производители, които са регистрирали и даден туристически обект и предоставят агротуристически услуги*, макар и ограничени (без предлагане на нощувка). Условията на съхранение на произведените продукти и хигиенните норми не подлежат на коментар.

След като животните са маркирани със съответния ушен маркер и са проверени технологията на производство и условията по съхранение на произвежданите продукти от съответните инстанции, контролът по спазването на необходимите условия може да се провежда и от местния ветеринарен лекар. Той с печата си следва да гарантира качеството на полученото мляко, базирайки се на историята и моментното здравословно състояние на животните. Разбира се, всичко това не засяга производството на млечни продукти от краве мляко, тъй като в този случай изискванията са по-високи.

На описаните по-горе пазари се предвижда също така възможността за продажба на заешко месо, пилешко месо и яйца. Според предвижданите промени в Закона за храните в регистрираните къщи за гости ще е възможна и продажбата на домашно приготвени храни със суровини собствено производство. Тук отново може да се комбинират агротуристическите услуги, като се предвиди и възможността да се предлага готова храна и в регистрираните ферми, а не само в регистрираните къщи за гости. Това позволява създаването на търговска марка на произвежданите във фермата продукти, която съответно да стане разпознаваема и търсена на пазара.

Като пример тук може да се посочи фирма „Екопродукт ООД” – гр. Хисаря. Благодарение на мобилните си „щандове” и поддържаното високо качество на продуктите тя стана от търсените производители на млечни продукти на територия на гр. Пловдив (а и не само там). За тази цел през периода 2013–август 2014 г. фирмата организира 3 млечни тура, като не е единствената в тази насока.

Съществуват и редица други проблеми пред развитието на аграрния туризъм, свързани директно или индиректно с провежданата у нас аграрна политика. Дори се наблюдава и прецедент. Средствата по ПРСР се управляват от Министерството на земеделието и храните. Немалко средства

в тази програма бяха предвидени за развитие на селски и аграрен туризъм. Най-вероятно и в новия програмен период отделните пера по програмата ще бъдат като продължение на досега действащите.

Прецедентът е следният. Средствата се отпускат и се контролират от Министерството на земеделието и храните (МЗХ) чрез различните агенции към него, а контролът на туристическите обекти е в ресора на друго министерство. След стартирането на дейността на туристическия обект на практика МЗХ (чрез съответните агенции) няма контрол по отношение на осъществяваната дейност и предлагания продукт. В случая липсва съответната структура към МЗХ, която да отговаря за ресор „Аграрен туризъм”, т.е. необходимо е **развитието на селското стопанство и аграрния туризъм да се разглеждат в едно цяло.**

Съществуват и определени проблеми с браншовите организации. На практика към настоящия момент липсва единна организация, в която да членуват отделните браншови асоциации. Някои от тях работят добре, но се решават проблеми „на парче” – не за селското стопанство, не за съответния сектор, а за членовете на съответната асоциация. Това води до задълбочаване на проблемите между отделните сектори в селското стопанство и между отделните производители в даден сектор. Като пример може да се посочи разделянето на Съюза на оризарите в България.

За разрешаване на посочените проблеми са необходими спешни законови промени с прокарване на закон, третиращ браншовите асоциации в селското стопанство и обединението им в земеделска или селскостопанска камара. Тази организация следва да бъде национално-представителна и да отразява и съдейства за разрешаване на проблемите в сектор селско стопанство изобщо, а не за отделни негови направления и производители. Заедно с това следва да се контролира и пряко свързаната с развитието на селското стопанство агротуристическа дейност. Като основа тук може да се ползва и приетият през 1912 г. закон за земеделските камари (Закон за земеделските камари, 1912).

Може да се приложи и опитът на Япония (Mihova et al., 2009). Там към ръководството на всяка префектура има отговорно лице, съдействащо на местните жители за развитието на селското стопанство и туризма. Освен това в документите си японското министерство на земеделието, горите и риболова третира селските зони не само като райони за развитие на селското стопанство, но и като райони за релаксация. Нещо повече – акцентът е върху малките семейни стопанства и туристически обекти – в някои префектури къщите за гости могат да настаняват до 5 души.

Всичко това може да се адаптира и за българските условия – на областно ниво. Да се създадат необходимите структури, които да гарантират съвместното развитие на селското стопанство и аграрния туризъм, като акцентът е върху защита на интересите на малките семейни обекти.

В заключение може да обобщим, че аграрният туризъм следва да се разглежда като неразривно свързан елемент от развитието на селското стопанство, особено в районите с ограничени възможности за селскостопанство.

панско производство и демографски проблеми. По този начин селското стопанство ще се превърне в привлекателен за младите хора отрасъл, независимо от мащаба на производството, ще се стимулира производството и потреблението на български селскостопански продукти. Съвместното развитие на селското стопанство и аграрният туризъм може да се разглежда и като инструмент на устойчивото развитие.

ИЗВОДИ

На базата на проведеното изследване може да се направят и няколко основни извода.

1. Българското селско стопанство е изправено пред сериозни проблеми. Формираната дуална структура е модел, който на практика елиминира средния бизнес в селското стопанство. Малките ферми са неконкурентоспособни и неефективни. Предвид съществуващите у нас регионални условия и разпределение на земеделските площи – именно това е и един от основните проблеми пред развитието на българското селско стопанство.

2. Имайки предвид и обстоятелството, че селскостопанското производство е основната (или трябва да е) икономическа активност в селата, липсата на средния и дребния агробизнес може да се приеме като една от причините за тежката демографска и финансово-икономическа криза в селските райони у нас.

3. Други основни проблеми са липсата на достъп до пазара, неадекватно адаптирана политика по отношение на европейските фондове и др.

Важно условие за преодоляването на посочените проблеми е да се създадат условия за развитие на средните и дребните фамилни ферми. За тази цел са необходими промени в няколко насоки. Следва да се промени политиката по отношение на еврофондовете. Необходимо е да се приложи регионалният принцип и да се заложи на икономическото стимулиране за производството на селскостопански продукти, за които съответният район притежава определени предимства – почвено-климатични условия, опит и традиции в производството, утвърден регионален продукт (например – дините от Любимец, картофите от района на Равногор, смиянският боб и др.), възможности за развитие на аграрен туризъм и т.н.

Необходима е и диверсификация на производството и установяване на стабилни алтернативни източници на доходи. Като такъв може да се разглежда аграрният туризъм. За да се утвърди като такъв и да се приеме като форма на диверсификация на производството, развитието му следва да се разглежда заедно с развитието на селското стопанство. В тази връзка може да се адаптира и приложи чуждестранен опит. Целта е да се създадат устойчиви фамилни ферми, предлагащи атрактивни услуги, които да привлекат младите хора в селата.

Необходими са и промени в народопсихологията. За да се осъществи всичко посочено, е необходимо най-напред на земеделската земя да започне

да са гледа като на производствен фактор, а не като на пазарен продукт. Трябва да се изкорени схващането и порочните действия по отношение на отпусканите от ЕС средства за развитие на селските райони. Те следва да са насочени към създаването на устойчиви предприятия в аграрния сектор, а не да се разглеждат като източник за моментно подобряване на благосъстоянието. Думата „селянин“ не трябва да се възприема като обидна квалификация, а трябва да символизира изхранването на обществото.

Накрая, но не на последно място – трябва да се мисли и за хората в неравностойно положение. Те са пълноправни членове на нашето общество и имат същите потребности като останалите. Изгражданите ферми и предлаганите услуги трябва да са адаптирани и за тях.

LITERATURE

Aleksandrov, Krasimir, 2010. Perspectives for developing rural tourism in a functioning market economy. – В: Market Development of the Bulgarian Economy – Two Decades after the Change. Svishtov, academic issue, "Tsenov", 375–380.

Law on Chambers of Agriculture, promulgated in State Gazette, issue 108, from 1912, 5–7.

Mihova, Dimitrina, Noboru Sato, Takanori Tsuiki, 2009. Some features of rural tourism in Japan. - Geography 21., № 31, 3–9.

Regulation № 44, dated April 20th, 2006, on animal health requirements to agricultural holdings, promulgated in State Gazette, issue 41, dated May 19th, 2006, last amended and supplemented in State Gazette, issue 62, dated July 29th, 2014.

Chayanov, Aleksandr V., 1980. Agriculture. M., Economics.
www.mzh.government.bg

Рецензент – гл.ас. д-р Йорданка Икова
E-mail: jd.ikova@abv.bg